

פתרון הבחינה

היסטוריה ב

חורף תשע"ח, 2018, שאלונים: 22116, 221

מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

בשאלון זה ארבעה פרקים. הנבחנים נדרשו לענות על ארבע שאלות – שאלה אחת מכל פרק, מבניהן לפחות שתי שאלות הכוללות קטע מקור.

נושא א' - טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה

והשואה

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1- מקור- האידיאולוגיה הנאצית

סעיף א'

עקרונות האידיאולוגיה הנאצית הבאים לידי ביטוי בקטע הם:

עקרון מרחב מחיה:

הגזע הארי נמצא בתהליך מתמיד של צמיחה והתפתחות ולכן הוא צריך "מרחב מחייה": קרקע נוספת ומשאבים נוספים בהם יוכל להשתמש כדי להמשיך להתפתח. מרחב המחיה המיועד נמצא ממזרח לגרמניה, במקום מושבם של העמים בני הגזע הסלאבי. זכותו של העם הגרמני, כעומד בראש הגזע הארי וכשליט העתידי של העולם כולו, להבטיח לעצמו מרחב מחייה. כך יוכל למצוא הגזע הארי את מקורות המזון וחומרי הגלם שיבטיחו את המשך קיומו. הגרמנים חייבים לפעול לתיקון היחס המעוות בין גודל האוכלוסייה הגרמנית לבין שטח המחיה העומד לרשותם כעת ואינו מספיק. את הזכות למרחב המחיה יממש הגזע הארי על ידי מלחמה. לאחר שיכבוש הגזע הארי את מרחב המחיה שלו, הוא ייצור בו "סדר חדש" ע"פ עקרונות האידיאולוגיה הנאצית: הארים יהיו האדונים, הסלאבים יהיו המשרתים והיהודים ייכחדו.

ציטוטים מתוך הקטע: "ליכוד כל הגרמנים בגרמניה-רבה (הגדולה)". "אנחנו דורשים ארץ וקרקע..."

לתזונת עמנו וליישוב עודף אוכלוסייתנו"

עקרון עליונות המדינה והלאום:

הנאציזם הינו תפיסה לאומנית קיצונית הרואה בלאום ערך עליון. על פי תפיסה זו יש לקדש את האומה ואין צורך להתחשב ברצון של האדם הפרטי או במוסר הפרטי. רק טובת האומה חשובה. בעוד הדמוקרטיה רואה במדינה אמצעי לשמור על חירותם של האזרחים, הרי שלפי התיאוריה הנאצית למדינה יש ערך מקודש בפני עצמה והעם והפרטים המרכיבים אותו הם האמצעי העומד לשירותה. לאדם הבודד אין שום ערך אלא כאשר הוא חלק מבני הגזע והאומה אליהם הוא משתייך, ולכן אין משמעות לזכויות הפרט.

"המדינה מעל לכל": המדינה הנאצית, צריכה על פי היטלר לשלוט על כל תחומי החיים של הפרט ועליה להיות מדינה ארית טהורה. התכלית של המדינה היא לשמור על טוהר הגזע הארי וטוהר הדם הגרמני. במדינה יחיה רק עם אחד – העם הגרמני (שמכונה ה"פולק") ולזרים לא יהיה מקום בה.

ציטוטים מתוך הקטע: "לא יוכל להיות אזרח אלא מי שהוא בן העם". לא יוכל להיות בן העם אלא מי שדמו דם גרמני...". "יש לגרש בני אומות זרות (לא-אזרחים) מן הרייך", "אסור שפעולת היחיד תפגע באינטרסים של הכלל...".

עקרון האנטישמיות:

האנטישמיות הנאצית היא שילוב של האשמות נגד היהודים שרווחו בתקופות קודמות (אנטישמיות מסורתית על בסיס דתי), יחד עם האנטישמיות המודרנית שמבוססת על הנחות יסוד "מדעיות" כביכול. שילוב זה הקנה לאנטישמיות הנאצית משמעות הרבה יותר קיצונית משהייתה לה בתקופות קודמות בהיסטוריה.

על פי האנטישמיות הנאצית, קיימת מזימה יהודית בינלאומית להשתלט על העולם. כל האידיאולוגיות שמטיפות לסולידריות ושוויון (ליברליזם, סוציאליזם, קומוניזם), משמשות את היהודים בכדי לקדם את מזימתם ולכן הן הומצאו על ידי יהודים. תאוותם של היהודים לכסף ולעוצמה, הביאה אותם להשתלט על מוקדי ההון בבורסות ובכלכלה העולמית.

היהודים מתוארים על ידי היטלר כחיידיקים וטפילים שחדרו לגוף הבריאה של האומה הגרמנית, ומנסים להרוס אותו מפנים על ידי התבוללות. היהודי מופיע בעיתונות, בנאומים, בספרות ובסרטים בשלל דימויים שליליים: מפלצת, ערפד, עכבר או כחרק מזיק. **היהודי בקריקטורות האנטישמיות מופיע עם אף גדול וארוך, אוזניים גדולות ושפתיים בשרניות (עדות לתאוותו לכסף). הוא בדרך כלל שמן ולבוש באופן מפואר (הוכחה לעושרו) והבעת פניו מרושעת.**

ציטוט מהקטע: "שום יהודי לא יוכל להיות אפוא בן העם".

ניתן להציג גם את **עקרון תורת הגזע** בהקשר לציטוט – "לא יוכל להיות אזרח אלא מי שהוא בן העם". לא יוכל להיות בן העם אלא מי שדמו דם גרמני...".

סעיף ב'

הנאצים הטמיעו את האידיאולוגיה הנאצית בעם הגרמני באמצעות תעמולה ובאמצעות החינוך והתרבות:

מטרת התעמולה הייתה להפיץ את האידיאולוגיה הנאצית להמונים, ובראשה עמד שר התעמולה יוזף גבלס. לשם כך הוקם "משרד התעמולה והשכלת העם". התעמולה הנאצית עסקה ב:

- האדרה של גרמניה.
- הפצת רעיונות אנטישמיים.
- טיפוח פולחן האישיות של היטלר.

אמצעי התעמולה הנאציים:

- **אספות עם:** טקסים, מפגני ראוה, מצעדים צבאיים, כנסים המוניים ועוד. בכנסים אלו, היה היטלר מרתק את ההמונים בעזרת נאומיו הכריזמטיים.
- **רדיו:** אמצעי תקשורת ההמונים המרכזי בו השתמשה התעמולה הנאצית. המשטר עודד את האזרחים לרכוש רדיו בו הייתה תחנת שידור אחת של הנאצים.
- **עיתונות:** מעל אלף עיתונים נסגרו בהנחיית שר התעמולה גבלס. עיתונאים נזהרו מלהביע דעות עצמאיות וקיבלו הוראות מגבלס לגבי פרסומיהם. עיתון ה"דר-שטימר" שייצג את המפלגה הנאצית, הפך לעיתון המרכזי בגרמניה. מדי יום הופיעה בו הכותרת "היהודים הם אסוננו", אליה לוותה קריקטורה אנטישמית.
- **קולנוע:** השלטון הנאצי השתמש בקולנוע להפצת רעיונותיו. גבלס הלאים את תעשיית הקולנוע (הפך אותה למוסד בשירות המדינה) והביא לכך שכל הסרטים הגרמנים שירתו את האידיאולוגיה הנאצית: עסקו בחברה הגרמנית, בגזע הארי, בגדולת הפיהרר וברעיונות אנטישמיים.
- **טיפוח פולחן האישיות של היטלר:** מבטא את עקרון המנהיג. חלק מפולחן האישיות כלל הצדעת הצבא במועל יד תוך קריאת "הייל היטלר", הילדים בבתי הספר אמרו תפילת בוקר לאדולף היטלר וכל המדינה חגגה את יום הולדתו.

חינוך – בתי ספר ותנועות נוער

- הנאצים פיקחו על כל מערכת החינוך כחלק מהעיקרון שזכותה של המדינה לכוון את מחשבותיו של הפרט.
- **המטרה: יצירת "אדם חדש".** הנאצים השתמשו בחינוך כדי לגדל דור חדש של מאמינים. הם עשו זאת באמצעות החלפת תכניות הלימוד הישנות והתאמתן לאידיאולוגיה הנאצית (תכנים אינטימיים, דגש על תורת הגזע ופולחן אישיות להיטלר).
- **תנועת הנוער ההיטלראית:** כל בני הנוער בגילאי 10-18 חויבו להיות חברים בתנועת הנוער הנאצית. הבנים ב-"היטלרינגנד" והבנות ב-"ברית הנערות הגרמניות".
- **מטרת תנועת הנוער:** החדרת עיקרי האידיאולוגיה הנאצית על ידי שטיפת מוח. הצעירים חונכו לשמור אמונים למפלגה הנאצית, להעריך את היטלר וכמובן לשנוא את מתנגדי הנאציזם ובעיקר את היהודים. הבנים חונכו להפוך לחיילים הבאים של גרמניה, והבנות חונכו להולדת ילדים ארים טהורים ולשמירת המשפחה הגרמנית. הורים שנמצאו אשמים בכך שמנעו מילדיהם להצטרף לתנועות הנוער, נשלחו לתקופת מאסר.

אמנות מגויסת:

האמנות בגרמניה גויסה לטובת האידיאולוגיה הנאצית. הנאצים הבליטו את התרבות הגרמנית **כתרבות יפה ו"אמתית" שמשלבת עם הטבע**. הציונים הנאציים תיארו דמויות גרמניות המבטאות את "טוהר הגזע". האדם הגרמני באמנות הנאצית מוצג כבעל עוצמה, בהיר שיער ועור, ממושמע ובעל כוח רצון. גם ציורי נוף היו פופולריים בקרב הנאצים שכן עם חיזוק את אהבת המולדת. ניתן להתייחס גם לצעד **שריפת הספרים** שתרם להפצת האידיאולוגיה הנאצית באמצעות תעמולה.

שאלה 2- המדיניות הנאצית כלפי היהודים בגרמניה – נקודות מפנה**סעיף א'****חוקי נירנברג (ספטמבר 1935):**

חוקים המפרידים בין יהודים לגרמנים ומגדירים רשמית מיהו גרמני, מיהו יהודי ומה היחסים המותרים ביניהם.

מטרת החוקים: לשלול מהיהודים את זכויותיהם ולגרום להם להתרחק מהחברה הגרמנית ולעזוב את גרמניה.

פירוט החוקים:

1. "חוק אזרחות הרייך" (מיהו גרמני) - החוק קבע שרק בעלי דם גרמני ארי טהור זכאים לאזרחות גרמנית.

2. "החוק להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני" (היחסים בין גרמני ויהודי):

- איסור נישואים בין גרמנים לבין יהודים.
- ביטול נישואים מעורבים שנערכו בגרמניה או מחוצה לה.
- איסור קיום יחסי מין בין גרמנים לבין יהודים.
- איסור על יהודים להעסיק גרמניות אריות מתחת לגיל 45.
- איסור ליהודי להניף את דגל הרייך.

3. תקנה ראשונה לחוק אזרחות הרייך (מיהו יהודי):

- מי שלפחות שלושה מסביו יהודים שלמים לפי גזעם.
- מי ששניים מסביו יהודים והוא מקיים את אחד משני התנאים הבאים: (1) נשוי ליהודי/יהודיה; (2) משתייך לקהילה היהודית.

חוקי נירנברג היוו נקודת מפנה בחיי יהודי גרמניה מהסיבות הבאות (יש לציין את משמעות החוקים עבור היהודים).

- **יישום תורת הגזע** במסגרת החוק.
- **יצירת בסיס משפטי** להמשך חקיקה גזענית נגד יהודים (על סמך חוקי נירנברג נחקקו בהמשך **חוקי הפרדה חדשים**: נאסר על היהודים להיכנס למועדונים, לבקר בברכות שחיה, בבתי חולים, ליהודים הוקצו ספסלים מיוחדים בגנים ציבוריים. הנאצים רצו להרגיל את הגרמנים לחשוב שהיהודים אינם בני אדם).
- מדובר בהתייחסות **לכל יהודי גרמניה** ולא רק לשכבות האינטלקטואליות היהודיות.

- היהודים מעתה נחשבו תושבים זרים, חסרי הגנה משפטית וללא זכות הצבעה. הם נדחקו להסתגר במסגרת הקהילה היהודית בלבד.

סעיף ב'

צעדים שנקטו הנאצים נגד היהודים בשנת 1938 (על התלמיד להציג אחד מאלה):

ליל הבדולח:

- פוגרום כלל-ארצי ביהודי גרמניה, בחסות המפלגה הנאצית, במסגרתו נרצחו ונפצעו יהודים רבים.
- המונח "ליל הבדולח" הוא על שם הכמות העצומה של זכוכית ובדולח שנופצה בחלונות הראווה של בתי העסק היהודיים ובתי הכנסת.
- יחידות נאציות פשטו על מבנים יהודיים, תקפו יהודים ברחבי המדינה, והסיתו את ההמון המשולהב ליטול חלק בפרעות (בתגובה כביכול על רצח המזכיר הגרמני בפריס על ידי יהודי).
- בתי כנסת נהרסו, חנויות נשרפו ונשדדו ומאות מקומות מגורים נהרסו.
- מאות יהודים הוכו וכ - 92 יהודים נרצחו.
- כ - 30 אלף גברים יהודים נשלחו למחנות ריכוז.

ליל הבדולח מהווה נקודת מפנה בחיי היהודים בגרמניה מהסיבות הבאות:

- לראשונה היו גילויי אלימות פיזית מאורגנת על ידי הממשל הגרמני.
  - לראשונה נאסרו יהודים והובלו למחנות ריכוז רק בגלל יהדותם.
  - פגיעה בנפש וברכוש פרטי וציבורי: רצח עשרות יהודים והצתה של בתי כנסת, בתי עסק ובתי יהודים.
  - שארית התקווה שהייתה ליהודים כי יוכלו להסתדר בגרמניה הנאצית נופצה, והביאה לגל הגירה גדול של יהודים מגרמניה.
  - ליל הבדולח הבהיר כי אין מקום לחיים יהודיים בגרמניה והיווה גורם דחיפה משמעותי להגירה.
- צעדים נוספים אליהם ניתן להתייחס:** גירוש זיבונשין, אריזציה, הקמת הלשכה המרכזית להגירה ותקנות נוספות לאחר כיבוש אוסטריה.

שאלה 3- הגטאות

סעיף א'

סיבות להקמת הגטאות (על התלמיד להציג שלוש מאלה)

בפתיחת התשובה יש להציג כי קיימות סיבות מוצהרות (לא אמתיות) של הנאצים להקמת הגטאות, וסיבות סמויות (כלומר אמתיות) להקמת הגטאות. על התלמיד להתייחס לשלוש סיבות ולהציג לאיזו קבוצה הן משתייכות:

המטרות הסמויות (האמתיות) של הנאצים בהקמת הגטאות:

1. **שליטה ופיקוח:** ריכוז היהודים בערים גדולות שהגישה אליהם נוחה (באמצעות רכבות), איפשרה לנאצים שליטה ופיקוח על הציבור היהודי. בהמשך היא איפשרה העברה קלה של המועמדים

לגירוש. הנאצים ראו בגטו מקום מגורים זמני לקראת השלב הבא. כך חוסלו מאות כפרים ועיירות יהודיות בכל רחבי פולין.

2. **ניצול כוח העבודה היהודי**: ריכוז היהודים היווה אמצעי יעיל לניצולם ככוח עבודה לעבודות כפייה. היהודים עבדו במחנות עבודה שנועדו לשרת את המאמץ המלחמתי הגרמני.

3. **הפרדה בין היהודים לבין האוכלוסייה המקומית**. מטרת הנאצים הייתה למנוע מגע ישיר של היהודים עם שאר תושבי העיר. בידוד היהודים וניתוקם מהעולם החיצוני מהווה מימוש של תורת הגזע.

4. **הטעיית היהודים**: עם הקמת ההנהגה היהודית (היודנראט) והקמת מקום מגורים בלעדי ליהודים (גטו), היהודים יחיו באשליה שהם פותחים בחיים חדשים ושהנאצים יניחו להם בהמשך.

5. **שבירת כוח העמידה של היהודים** ע"י הרעת תנאי החיים בגטו. על ידי כך תמנע בהמשך התנגדות אפשרית של היהודים.

6. **אמצעי להכחדה "בלתי ישירה" של היהודים**. כלומר לזרז את המתת היהודים בגטו עצמו על ידי תנאים לא אנושיים: עבודת פרך, צפיפות, תת-תזונה ומגיפות. ואכן בשנים 1941 - 1942 מתו בשני הגטאות הגדולים בלודז, וארשה 113,000 יהודים שהיוו קרוב ל- 20% מתושבי הגטו.

המטרות המוצהרות/גלויות של הנאצים בהקמת הגטאות:

הגרמנים נימקו את הקמת הגטאות באופן שקרי התואם את דימוי היהודי באידיאולוגיה הנאצית:

1. הגטו ימנע מהיהודים לסייע לאויבי גרמניה בזמן המלחמה.

2. הגטו ימנע מהיהודים להפיץ מגיפות ומחלות מדבקות.

3. הגטו ימנע מהיהודים לפגוע בכלכלה האירופאית.

4. הקמת מקום מוגן ליהודים שם יוכלו לנהל חיים עצמאיים, כחלק ממדיניות ההטעיה של היהודים.

דרכי הפיקוח של הנאצים על הגטאות (על התלמיד להציג שתיים מאלה):

בגטאות התקיימו מספר מעגלי אבטחה אשר אפשרו את בידוד היהודים מהעולם החיצוני ומנעו את יציאתם ממנו:

1. **היודנראט** שניהל את כל החיים הגטו והיה אחראי ישיר על הפיקוח עליו.

2. **משטרה יהודית** שהייתה כפופה ליודנראט. תפקידה היה: פיקוח, שמירה על הסדר, גביית קנסות ומיסים מתושבי הגטו ודאגה לשלוח יהודים לעבודות כפייה. בחלק מהגטאות הוכפפה המשטרה היהודית ישירות לנאצים. במקרים רבים היו השוטרים היהודים אכזריים מאוד ודאגו לטובתם האישית בלבד.

3. **חומות ושערים** - את הגטו הקיפה חומה בנויה או גדר, ומגדלי שמירה בהם שמרו תושבים מקומיים. לגטו היו שערים שנשמרו בקפידה ע"י המשטרה המקומית והגרמנית והורשו לעבור בהם רק בעלי אישורים מתאימים.

4. **המשטרה הפולנית** שמרה בשערי הכניסות לגטו ובמגדלי השמירה.

5. **המשטרה הגרמנית** סיירה מסביב לגטו ודאגה לבידודם של היהודים מהעולם החיצון.

6. **הגסטאפו** - המשטרה החשאית הנאצית, פעלה מחוץ לגטו נגד אויבי הרייך ו"הגזעים נחותים". היא הפעילה מלשינים רבים שהסגירו לידיה יהודים בורחים או מסתתרים מחוץ לגטו.

סעיף ב'

המשמעות של רעיון "קידוש החיים" היא שיש לקדש את החיים בכל מחיר תוך שמירה על צלם אנוש. חובתו של העם היהודי היא לשרוד ולספר לדורות הבאים את מה שקרה. תפיסה זו עודדה חלק מהיהודים לעמוד מול הייאוש ולא לוותר. "קידוש החיים" הפך למושג המתאר את המאבק לחיים שהתקיים בגטאות ובמחנות מדי יום. ליהודים לא היו האמצעים להתמודד עם מכונת המלחמה הנאצית האדירה, אך הם יכלו להילחם כדי לשרוד. מאבק ההישרדות התקיים במקביל כמאבק אישי בו כל אדם ניסה לדאוג לעצמו ולמשפחתו (בעזרת הברחת מזון, מכירת רכוש והתנדבות לעבודות כפייה) וכמאבק חברתי, בו שיתפה פעולה קהילת הגטו כולה. רעיון "קידוש החיים" גבר על ערכי היהדות ולכן אפשר ליהודים לאכול מזון שאינו כשר, לעבוד בשבת או למסור את ילדיו להצלה בידי נוצרים.

דוגמאות למימוש רעיון זה בגטאות (על התלמיד להציג שתיים מאלה):

1. פעולות בתחום החינוכי-דתי-תרבותי

היהודים בגטאות המשיכו בסתר לשמור על חיי הדת, עסקו בתיעוד והנצחה, כתבו יומנים, ספרים, שירים, ניהלו ספריות ובתי קפה ויצרו הצגות וקונצרטים.

דוגמאות לפעילות תרבותית:

ציור: ציירים ציירו את מראות הגטו בעיפרון או בפחם משום שלא היו להם צבעים.

תיאטרון: תיאטראות פעלו בגטאות הגדולים. חלקם הופיעו גם לפני המלחמה, ומי ששרד המשיך להופיע. ההצגות שהועלו תיארו את חיי הגטו או את הווי העיירה היהודית.

מוסיקה: קמו מקהלות, תזמורות ונערכו קונצרטים.

ספרות: סופרים המשיכו לכתוב. היצירה הספרותית היא ביטוי מובהק של התמודדות ועמידה מול הקשיים. העט-היא נשקו של החלש.

2. פעילות תנועות הנוער

"היינו כאן אך לא חיינו כאן": במשפט הזה אפשר לסכם במידה רבה את פעילות תנועות הנוער בגטאות. האנשים הצעירים שפעלו בתנועות הנוער, חיו בתוך הגטאות, סבלו גם הם מקור ורעב, אך הם פעלו כדי ליצור מציאות אלטרנטיבית: במסגרת תנועת הנוער הם יכלו לחלום ולשאוף לחיים אחרים. הם שרו שירי ארץ ישראל, קיימו טקסים ודיונים פוליטיים, פרסמו עיתונים והכינו עצמם לתקופה שאחרי המלחמה - לעלייה לארץ ישראל.

מטרות תנועות הנוער:

- **הישרדות רוחנית:** לעסוק ברעיונות פילוסופיים וערכים למרות המצב הקשה. הקן של התנועה הפך למקלט בו אפשר לשוחח בחופשיות ולהשתחרר מהפחדים והחרדות של הגטו. ההישרדות הרוחנית כללה פרסום של עיתוני מחתרת, שמירה על מסגרות חינוך מחתרתיים וספריות חשאיות.

- **קשר בין הגטאות:** התנועות שמרו על קשר בין הקנים השונים בגטאות. חברי התנועה מילאו תפקיד חשוב כאנשי קשר בין הגטאות היהודיים המנותקים. הם העבירו ידיעות מגטו לגטו, תוך סיכון עצמי רב. בעיקר התמסרו לתפקיד הקשה הזה "הקשריות", בשל יכולתן להסתוות כלא יהודיות.

- **הקמת תאי מרד:** תנועות הנוער העבירו ביקורת רבה על היודנראטים, ועל שיתוף הפעולה שלהם עם הנאצים. בזכות גילם הצעיר והאמונה שלהם באפשרות לשינוי המצב, הם היו מהמארגנים של

מעט המרידות שהיו בגטאות. לצעירים תנועות הנוער, לא היו ילדים משלהם לדאוג להם ולכן היו משוחררים מאחריות שיש להורים. הם היו נועזים יותר, ופתוחים לרעיונות חדשים.

3. ארגוני עזרה וסעד:

יש להציג את אחד מארגוני העזרה והסעד עליהם למדת, לדוגמא:

ועדי בתים: התארגנות ספונטנית שצמחה מתוך תושבי הגטו ולא מהוראה של היודנראט. מטרת ההתארגנות הייתה ליצור תחושת סולידריות בין האנשים שגרו באותו בניין. הועדים הוקמו בבתיים בהם התגוררו מאות אנשים. ועדי הבתים טיפלו בתברואה ובניקיון על מנת למנוע מחלות, הקימו מטבחים ומצאו מקומות מגורים למי שביתו נהרס, אספו רהיטים ובגדים ממי שיש לו למי שאין לו. בנוסף, הם טיפלו ביתומים שהוריהם חלו, מתו או גורשו למחנות.

4. סיוע של היודנראט

היודנראט (מועצות היהודים) הוקמו כדי לשרת את המדיניות הנאצית. אך יחד עם זאת, הם גם נטלו על עצמם לשרת את צרכי הקהילות על מנת להקל על מצוקות החיים בגטו. מצב זה גרם ליודנראטים לעמוד באמצע: בין הוראות הנאצים לבין מחויבותם לקהילה היהודית. לאור תפקידם הכפול, רבים בקהילה היהודית ראו אותם כמשתפי פעולה עם הגרמנים.

תפקידים שהיודנראט נטלו על עצמם:

- **אספקת מזון:** רעב כבד התפשט בגטו, ומנות המזון שסופקו ע"י הגרמנים היו מועטות ודלות. בנוסף לאחריות שקיבלו בחלוקת המזון הדל, ניסו היודנראטים למצוא דרכים להשגת מזון נוסף, לדוגמא: רכישת מצרכים בשוק השחור תמורת מוצרים שיוצרו בגטו, פתיחת מאפיות לחם חשאיות, הקמת גינות לגידול ירקות והפעלת מטבחים.
- **בריאות:** הרעב, הצפיפות והיעדר תנאי תברואה בסיסיים, גרמו למחלות ומגפות: שחפת, טיפוס, ותת תזונה, גרמו לתמותה עצומה. הגרמנים אמנם הטילו על היודנראטים את האחריות למניעת התפשטות המגיפות מעבר לגבולות הגטו, אבל ראו בסיפוק רב את גידול התמותה בקרב היהודים. כדי לצמצם את מימדי המגפות, הקימו היודנראטים בתי חולים ומרפאות, אליהם גייסו רופאים ואחיות. בנוסף הם פעלו כדי להשיג תרופות בחשאי מחוץ לגטו.
- **הקמת מוסדות ציבור:** היודנראטים הקימו בתי אבות, בתי יתומים, מוסדות חינוך, מוסדות תרבות (תזמורות, מקהלות, תאטראות וכו').
- **סיוע בדירור:** מציאת קורת גג לפליטים הרבים שהועברו לגטאות. על היודנראטים הוטל לקבוע את הקריטריונים לחלוקת הדירות.
- **מקורות תעסוקה:** בנוסף לעבודת הכפייה שהוטלה על ידי השלטונות, פעלו היודנראטים על מנת לפתח מלאכה ותעשייה יצרנית בגטאות. בתי מלאכה שהוקמו דאגו לספק את צרכי הצבא הגרמני כמו ביגוד והנעלה. בתקופת הגירושים למחנות ההשמדה, הפכה העבודה והתעשייה בגטאות לאידיאולוגיה, מתוך אמונה כי רק אם הגטו ישאר יצרני, הוא יצליח לשרוד. בנוסף, מקורות התעסוקה שיצרו היודנראטים, תרמו לניסיונם ליצור חיי שגרה נורמליים תוך מפלט מזוועות החיים בגטו.

ניתן גם להתייחס גם לפעולות ברמת הפרט כמו: הברחות, התנדבות לעבודות כפייה ומכירת רכוש.

פרק שני

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 4-6

שאלה 4- מקור – ההתנגדות לנאצים

סעיף א'

הקריטריונים לקבלת התואר "חסידי אומות עולם" הם:

חסידי אומות עולם הינו תואר הניתן על ידי "יד ושם" במסגרת חוקי מדינת ישראל לאדם לא יהודי שהציל יהודים ועמד בקריטריונים הבאים:

1. ניסיון להציל יהודי ומעורבות אקטיבית של המציל.
2. המציל סיכן את חייו בעת ביצוע ההצלה.
3. המציל לא קיבל תמורה חומרית כתנאי להצלה.
4. קיימים תיעוד אמין או עדות שמאמתים את מעשה ההצלה.

שניים מהקריטריונים הבאים לידי ביטוי בקטע המקור הם (התלמיד יבחר שניים מהרשימה):

1. ניסיון להציל יהודי ומעורבות אקטיבית: "האנשים האלה הוצבו בפני ניסיון קשה ... להתגבר על הפחד ולהושיט עזרה לאדם נרדף ומעונה".

2. המציל סיכן את חייו בעת ביצוע ההצלה: "אנו למדים גם על אנשים, אשר לא עמדו במבחן התנאים הקשים, נשברו בשעה שעליהם איימה ההשמדה הפיזית" – בניגוד לאנשים אלו, חסידי אומות העולם סיכנו את עצמם.

3. המציל לא קיבל תמורה חומרית כתנאי להצלה: "האנשים האלה הוצבו בפני ניסיון קשה ... להתגבר על הפחד ולהושיט עזרה לאדם נרדף ומעונה, תוך ידיעה שאם הם לא יעשו זאת, ירבו מותו של האיש על מצפונם כל ימי חייהם" – המצפון הוא המנחה לפעולה ולא הפקת טובין ממתן העזרה ליהודים.

שניים מדפוסי העזרה וההצלה שבאמצעותם פעלו חסידי אומות העולם הם (התלמיד יציג שניים מהרשימה):

1. מתן מסתור- לדוגמא: במנזרים, בבתים פרטיים כמו סיפור משפחתה של אנה פרנק, באסמים, במרתפים וכו'.
2. אספקת מסמכים מזויפים.
3. מתן תעסוקה.
4. הברחה- מעבר לגבול ללא תעודות מעבר תוך סיכון עצמי.
5. אימוץ ילדים.

סעיף ב'

הסיבות להצטרפות לוחמים יהודים לצבאות בעלות הברית (על התלמיד להציג לפחות שתיים מאלה):

א. הרצון להוכיח נאמנות למולדת – יהודים במדינות בעלות הברית שאפו להוכיח בהצטרפותם ללחימה את נאמנותם לארצם. יהודים אלו רצו להוכיח שבניגוד לטענות האנטישמיות על היותו של היהודי "פחדן", "תכסיסן", שינסה להשתמט מגיוס לצבא ההפך הוא הנכון: היהודים לוקחים חלק מלא ואמתי במאבק נגד הצורך הנאצי.

- ב. הרצון לנקום בנאצים - בשנים 1942-1943 הלכו והצטברו ידיעות על מעשי הזוועה של הנאצים ביהודי אירופה. יהודים רבים הצטרפו לצבאות בעלות הברית במטרה לנקום בנאצים על הטבח שהם מבצעים בבני עמם.
- ג. הרצון לסייע ליהודי אירופה - יהודים שהצטרפו לצבאות בעלות הברית קיוו שהגעתם לאירופה תסייע להציל את שרידי היהודים שנותרו ביבשת. זהו אחד המניעים המרכזיים להחלטתם של הצנחנים היהודיים לסייע למודיעין הבריטי (חנה סנש, חביבה רייק, אנצו סירני ועוד).
לוחמים יהודיים בצבאות בבעלות הברית **היו בסכנה גדולה יותר**, מכיוון שאם נפלו בשבי הנאצי היו למעשה אויבים כפולים של הגרמנים – חייל צבא האויב וכן הגזע האויב. היהודי, שעל פי תפיסת האידיאולוגיה הנאצית מועד להשמדה היה חשוף להשמדה ולא רק לשבי, כמו חיילים אחרים בצבאות בעלות הברית.

שאלה 5- הפתרון הסופי

סעיף א'

נימוקים לכך שההחלטה על "הפתרון הסופי" התקבלה לפני שכונסה וועידת ואנזה הם:

1. המשתתפים בוועידה היו רק אנשי ביצוע, בעלי תפקידים שאין בסמכותם לקבל החלטות.
2. בוועידה הוצג כבר הפתרון הסופי עצמו ומטרתה הייתה לתאם ולארגן את מימושו.
3. מחנות ההשמדה ההמוניים החלו כבר להיבנות קודם לוועידה.

וועידת ונזה כונסה מהסיבות הבאות:

1. ליצור **תיאום והאחדה** בין המשרדים והרשויות המרכזיות ברייך מבחינה ארגונית ומנהלית כדי שיושג **שיתוף פעולה מלא והירתמות כוללת לביצוע תוכנית ההשמדה בקנה מידה אירופי**. יש להדגיש כי ההחלטה על רצח היהודים במחנות השמדה תבעה גיוס משאבים הרבה מעבר למה שהיה בידי ה-S.S. וגיוס משאבים בסדר גודל כזה חייב הסכמה ותיאום מראש של כל הגורמים הממשלתיים.
2. המבצע הכולל והמקיף מהווה **משימה מרכזית** של הרייך **וכולם** ללא יוצא מן הכלל חייבים להפנים שזו משימתם ולהירתם להצלחתה.
3. הדגשה והבהרה שהפתרון הסופי מתייחס לכל אירופה ללא הגבלות גיאוגרפיות (שטחים כבושים, מדינות גרורות, מדינות ניטרליות, ובעלי ברית בעתיד). כלומר, שההרג של היהודים שהחל במזרח אירופה עתיד להתרחב ולהקיף את כלל יהודי אירופה.
4. התיאום נועד כדי **להתגבר על מספר קשיים**: אי נכונותם של מספר בעלי תפקידים להשלים עם התפקיד המרכזי של ה-S.S. בפתרון הסופי של שאלת היהודים; אי השלמה עם פעולות הרצח הפראיות שהתנהלו לעין כל; מגמת משרד החוץ להימנע מסיבוכים בעלי אופי בינלאומי.
5. יש לראות את סיבת כינוסה של הוועידה גם על רקע **מאבקים פנימיים** בתוך המערכת השלטונית. לכן בוועידה הבהיר היידריך **כי ה-S.S. הוא הסמכות העליונה במקרה של חילוקי דעות**.

דעות

סעיף ב'

דילמות של חברי היודנרט בתקופת ביצוע הפתרון הסופי (על התלמיד להציג שתיים מאלה):

האם לבצע את הוראות הגרמנים?

הוראות הגרמנים כללו לעיתים קרובות דרישות שנגדו את האינטרס היהודי ואפילו היו אכזריות במיוחד. לדוגמה, דרישה נאצית לספק עובדים למחנות עבודה. היציאה אל מחנות עבודה הייתה לעיתים קרובות עונש מוות לפועל היהודי שחי שם בתת תנאים ובאזור מרוחק מהגטו.

טיעונים בעד ביצוע הוראות הגרמנים – אין יכולת להציל את כל הגטו, אך מה שניתן לעשות הוא למשוך זמן בתקווה שהמלחמה תגמר והגטו ישוחרר. על מנת למשוך את הזמן יש לשתף פעולה עם הנאצים, כלומר, להקריב חלק מהאוכלוסייה היהודית כדי להציל את חלקה האחר.

בנוסף, הנאצים איימו על חייהם וחייהם אהוביהם של היודנראט, כך שהיה לחץ גדול מאוד על היודנראט. טיעונים נגד ביצוע הוראות הגרמנים – שיתוף פעולה עם הגרמנים מסייע להרג יהודים, הופך את ההרג לקל ומהיר יותר, מאשר אם הקהילות היהודיות יתנגדו לנאצים. "לא נובל כצאן לטבח" – לא יתכן שהקורבן ישתף פעולה עם הצורך. אי התנגדות מסייעת להסתרת הרצח.

האם לשתף את הציבור בגטו באמת שמאחורי הגירושים? (הגרמנים טענו שהיהודים נשלחים מזרחה למחנות עבודה)

לאחר שהיודנראט גילו כי גירוש היהודים נעשה אל מחנות השמדה, עמדה בפניהם האפשרות להביא זאת לידיעת היהודים בגטו או למנוע מהם את המידע המחריד.

טיעונים בעד שיתוף הציבור במידע על מחנות ההשמדה – לאפשר לציבור לעשות כראות עיניו, כלומר, לברוח או להילחם. יתכן ומסירת המידע תסייע לחלק מהיהודים להציל את עצמם ואת אהוביהם.

טיעונים נגד שיתוף הציבור במידע על מחנות ההשמדה – חשש מכך שתנועות שונות בגטו יביאו למרד, אשר יוביל לחיסול כללי של הגטו. חשש מאנרכיה (חוסר סדר) טוטאלית בגטו. חשש מפאניקה שתהרוס כל יכולת לחיים בסדר חברתי בגטו.

האם לנקוט מדיניות שיש בה סיכוי להציל את תושבי הגטו או חלק מן התושבים, כמו שמירה על יצרנות הגטו?

יודנראטים רבים היו בטוחים שאם היהודים יוכיחו לגרמנים שהם יצרנים, אז הצורך של הגרמנים באספקה לצבא הגרמני יגבר על הרצון לחסל את היהודים, אבל המוצרים של היהודים היו משמשים את הצבא הגרמני במלחמתו.

טיעונים בעד שמירה על יצרנות הגטו – ככל שמתקדמת הלחימה יש לגרמנים צורך רב יותר בידיים עובדות ובתעשייה. אם הגטו יהיה יצרני, הגרמנים יעכבו או יבטלו את חיסולו, שכן יהיה לגרמניה צורך בתוצר של אותו גטו.

טיעונים נגד שמירה על יצרנות הגטו – שליחת יהודים למחנות עבודה פירושה פעמים רבות – מוות. בנוסף, הפיכת הגטו ליצרני היא פעולה של שיתוף פעולה עם הנאצים, אשר עלולה לחזק את מצבו של הצבא הגרמני בשדה הקרב. דבר זה עלול לתרום להצלחות של הצבא הגרמני.

כיצד להתייחס לארגוני המחתרת ולפעילות המחתרתית

היודנראט התלבט האם לשתף פעולה עם רעיונות המרד של תנועות הנוער, להיות אדישים כלפיהן או להלשין לנאצים.

טיעונים בעד שיתוף פעולה עם המחתרת והפעילות המחתרתית – שמירה על אחדות הגטו. מניעת אנרכיה שעלולה להיווצר אם המחתרות יפגעו ביודנראט או יתסיסו נגדו את האוכלוסייה.

טיעונים נגד שיתוף פעולה עם המחותרות והפעילות המחותרתית – הפעילות המחותרתית עלולה לסכן את רוב האוכלוסייה בגטו גם אם אינה תומכת בפעילות מחותרתית. הפעילות המחותרתית עלולה להביא את הגרמנים להשמיד את הגטו לחלוטין.

שאלה 6 - המרד בגטאות

סעיף א'

הקריאה למרד בגטאות נשמעה בין 1942 – 1943 משום שבתקופה זו התחילה ההשמדה ההמונית של היהודים במחנות ההשמדה. בתקופה זו החלו להישלח יהודים מהגטאות אל מחנות ההשמדה.

המורדים בגטאות קראו למרד באמצעותו רצו להשיג את המטרות הבאות

- **נקמה** בגרמנים על רצח המוני היהודים.
- **מוות בכבוד** – אין למות ללא התנגדות. חברי תנועות הנוער ידעו את גורלם מראש ולא נלחמו על מנת לשרוד אלא רק על מנת לבחור את הדרך בה ימותו, דרך של כבוד עצמי המעוררת באחרים יראת כבוד כלפיהם. מדברי סימק דרנגר "התוצאה של מאבק חמוש עלולה להיות לא רק חיים של חירות, אלא גם מוות של חירות... אפשר לקבל את פני המוות בכבוד ובשלווה, אם יש בו תכלית".
- **"למען שלוש שורות בהיסטוריה"** – לתפיסתם של תנועות הנוער, לחימת הנוער היהודי תיזכר לשנים כמי שנלחמו עד מותם. למען יזכרו הדורות הבאים שהיהודים נלחמו ולא הלכו כצאן לטבח.
- **יצירת דמות "יהודי חדש"** - להוות דוגמה ומופת לדורות הבאים ולחברי התנועות הציוניות בארץ, לוחם המסוגל להגן על עצמו ומנוגד למנטאליות הגלותית שתשפיע לעתיד על היהודים הציונים להקים מדינה עצמאית בא"י בדרך של מאבק. הפאסיביות מאפיינת את יהדות הגולה בעוד מאבק אקטיבי יוצר את דמות היהודי החדש. מדברי דולק ליבסקינד "כיון שלא זכינו להשתתף בפועל בעבודת הבניין (של א"י), נבצע לפחות כאן את תפקידנו ההיסטורי". הדוגמה והמופת ישפיעו גם על המחותרות האחרות – יהודיות ומקומיות, לפעול ולהתנגד באופן אלים לנאצים ולכיבוש.

התלבטויות של המורדים בגטאות (על התלמיד להציג שתיים מאלה):

1. **קושי להשיג נשק ומחסור בנשק**: בגטאות לא היו כלי נשק, ורק מעטים מחברי המחותרת עברו אימון צבאי כלשהו. הנשק המועט שהושג, היה תוצאה של הברחות או ייצור עצמי של רימונים בגטו.
2. **קושי להתארגן ולהתאמן בגטו**: היה כמעט בלתי אפשרי להתאמן במסגרת עירונית סגורה, צפופה ובפיקוח מתמיד של הנאצים. המורדים עצמם היו ללא ניסיון צבאי כלשהו, ובנוסף סבלו מקושי פיזי וחולשה בשל תנאי החיים הקשים בגטו.

כתוצאה מקשיים אלה עלתה הדילמה האם לברוח מהגטו ליער ולהצטרף לפרטיזנים. חשוב להכיר כי הפרטיזנים המקומיים לא שמחו לקבל את היהודים לשורותיהם והחיים ביערות היו מסוכנים וקשים אף הם.

3. **אין תמיכה מחוץ לגטו**, לא מצד האוכלוסייה המקומית ולא מצד המחותרות הפולניות.
4. **רוב הציבור בגטאות לא התייצב** לצד המחותרות (ותנועות הנוער), ולא דגל ברעיון הלחימה. רוב הציבור היהודי התקשה להאמין שהגרמנים אכן מבצעים רצח עם. בנוסף, במספר גטאות, הציעו ראשי היודנראט את הדרך של "הצלה באמצעות עבודה". לדעתם, המחסור החמור בידיים עובדות בתעשיית המלחמה הגרמנית, יצר מצב שבו ניתן יהיה להציל את הגטו או חלק ממנו על ידי השתלבות בתעשייה זו. תפיסה זו נטעה תקווה, לעומת התחזית חסרת הסיכוי של הלוחמים. בנוסף, החלו להגיע ידיעות מעודדות מהחזית שהגרמנים ספגו מפלות קשות – דבר שעורר תקווה להצלה.

חברי המחתרות שאלו את עצמם האם יש להם זכות לצאת למרד כאשר שהציבור לא תומך בהם, ובכך לגרור את הקהילה לענישה וחיסול כאשר היא עצמה בוחרת להמשיך במציאות הקיימת.

5. קושי בקביעת העיתוי: תוצאות המרד היו ידועות מראש. לכן היה חשוב להתחיל אותו רק לפני האקציה המחסלת. טעות בחישוב העיתוי, תביא לחיסולו המידי של הגטו בשלב מוקדם יותר מזה המתוכנן. הלוחמים היהודים החליטו שלא לפתוח בפעולה מזוינת בגטו, כל זמן שהגרמנים לא פתחו בחיסול סופי של הגטו. מאחר והגירויים התבצעו בשלבים, קשה היה לדעת אם פעולת הגרמנים היא אכן סופית. הדבר היקשה מאד על יכולת ההחלטה של הלוחמים מהו העיתוי הנכון למרד.

סעיף ב'

הייחוד של מרד גטו וארשה נובע מהסיבות הבאות (על התלמיד להציג שלוש מאלה):

- ההתארגנות של הלוחמים לפני הלחימה: היה זה המרד הראשון היחיד שהוכן בקפידה: היקף ההכנות למרד והכנת תשתית בונקרים, תעלות ונקודות-קשר, חיבור הנקודות למים וחשמל. המורדים הקימו "גטו ורשה תחתי". כמו כן עברו קבוצות המורדים אימונים בלוחמה בשטח בנוי. נאספו כספים ותרומות לרכישת נשק. רובים, רימונים, בקבוקי תבערה. הגטו חולק לאזורים והוקמו מפקדות אזוריות עם מפקדים בכל מפקדה.
- מספר הלוחמים (כ-750) שהשתתפו במרד היה גדול בהשוואה למרידות בגטאות אחרים.
- התמיכה של תושבי הגטו בלוחמים הייתה גדולה: העובדה שבגטו ורשה נוצרה ברית בין הלוחמים לבין אחרוני היהודים בגטו. המרד שפרץ באפריל 1943 לא היה רק מרד של 500 - 700 לוחמים, אלא מרי עממי של 50,000 - 60,000 יהודים - הראשון באירופה הכבושה. יהודי ורשה נטלו חלק במרד בכך שלא נענו לקריאות הגרמנים להתייצב לסלקציות והתחבאו בהמוניהם בבונקרים.
- משך הזמן לו נזקקו הנאצים עד חיסול הגטו (מה באפריל עד ה-16 במאי 1943) היה הממושך ביותר : חודש ימים החזיקו מעמד ואף גרמו לגרמנים לסגת בשלב הראשון, לנהל קרבות ברחובות עם היחידות הלוחמות וצורך לכבוש בונקר אחר בונקר.
- מספר האבדות שספגו הגרמנים היה גדול יחסית (17 הרוגים לפחות וכמאה פצועים)
- עמדת הלוחמים בגטו ורשה שלא להכין דרך נסיגה ולא לתכנן דרך לחימה אחרת.
- היה זה המרד העירוני הראשון באירופה.
- השמועה על מרד גטו ורשה פשטה באירופה: ואף הגיעה לקצונה הגבוהה בס.ס. אך המשמעות של השמועה הייתה התקווה שניתנה ליהודים בגטאות ומחנות הריכוז, כי הם יכולים למרוד למרות שהסיכויים לשרוד אפסיים, כי ישנה דרך אחרת- לא חייבים ללכת אל המוות ללא מאבק. הידיעות על המרד נתנו השראה למחותרות במקומות אחרים לצאת ולמרוד כנגד כל הסיכויים.

נושא ב' - בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון

פרק שלישי

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 7-9

שאלה 7 - מקור - מלחמת העצמאות

סעיף א'

היעדר הבחנה בין חזית לעורף הוא אחד ממאפייני מלחמת העצמאות - מלחמת העצמאות התנהלה מעבר לשני קווי היישוב היהודי, מחוצה לו ובתוכו. שני חלקיה הראשונים של המלחמה התנהלו בין היישוב היהודי לערבי הארץ, בערים המעורבות, ביישובים מבודדים ובדרכים. בחלקה השלישי והרביעי של המלחמה יישובים יהודים רבים הותקפו על ידי צבאות מדינות ערב. במהלך המלחמה כולה נפגעו אלפי אזרחים יהודים בשל היעדר ההבחנה בין חזית לעורף. אחת המשמעויות של מאפיין זה היה שחוסנו של הציבור בעורף הפך להיות חלק משמעותי בלחימה ובעמידה מול האויב.

- היעדר ההבחנה בין חזית לעורף באה לידי ביטוי בתצלום באופן הבא: בתצלום נראית אישה תופסת מחסה בתוך נישה בקיר הרחוב. מצד ימין של התצלום ישנו שלט אזהרה "סכנה! האויב רואה אותך אם תתקדם תירה". תצלום זה ממחיש את הסכנה שבהיעדר הבחנה בין חזית ועורף. בתצלום זה מוצאת עצמה אישה מן השורה בשדה קרב בתוך עיר מוכרת ועתיקה, יפו.
- היעדר ההבחנה בין חזית לעורף באה לידי ביטוי בתרשים באופן הבא: התרשים מלמד את הקורא כיצד לעשות שימוש נכון במים. השימוש הנכון במים הוא שימוש חסכוני שבו עשרה ליטרים נותנים מענה כמעט לכל צרכי הבית. השימוש במים חייב להיות חסכוני ומחושב בשל המצור על העיר העתיקה, אשר מנע באספקה ומים להגיע אל תושבי העיר היהודיים. כך השפיעה הפעולה הצבאית על החיים האזרחיים בעורף.

סעיף ב'

תכנית ד' הוא שמה של תכנית פעולה של ההגנה נגד היישוב הערבי בארץ ישראל. תכנית ד' הוכנה בחודש מרץ ונועדה לנצח את ערביי ישראל ולהתכונן לפלישת צבאות ערב לארץ ישראל. תכנית ד' הביאה למפנה במלחמה והעביר את השליטה והיוזמה מהידיים הערביות לידיים היהודיות.

לתכנית ד' שני חלקים:

החלק הראשון של התכנית, הארגוני - עסק בארגון מחדש של יחידות ההגנה ובמעבר למבנה של חטיבות ופיקודים. נקבע תקן מפורט לחטיבות ולגדודים. המשימה הייתה להגיע עד חודש מאי 1948 למערך של 30 אלף לוחמים חמושים, המאורגנים **כצבא סדיר**. זאת גם כחלק מהכנה לקראת פלישה אפשרית של צבאות ערב. במקביל החלו לזרום ארצה נשק ותחמושת שנרכשו בסתר באירופה ונשלחו לארץ בדרכים חשאיות. אמצעים אלה הפכו את המעבר למתקפה - אפשרי.

החלק השני, המבצעי - קבע כמשימה את ההשתלטות על כל השטחים שנועדו להיכלל בשטח המדינה העברית, כולל יישובים ערבים שנמצאו בשטח זה, וכן אזורי ההתיישבות היהודית שמחוץ לגבולות המדינה המיועדים. זאת על מנת ליצור רצף טריטוריאלי יהודי.

הישגי תכנית ד' הם:

1. הדרך לירושלים עמדה פתוחה במשך כשבוע בו הועלו לעיר שיירות עמוסות ציוד, מזון ולוחמים.
2. כ-100 כפרים ערביים נכבשו.

3. הערים המעורבות (צפת, טבריה, חיפה, יפו) עברו לשליטה יהודית מלאה ומרבית תושביהם הערבים נמלטו.
4. ההנהגה הערבית המקומית התפוררה ורוב המנהיגים נמלטו מהארץ. יחד איתם קרסה החברה הפלסטינית. (לכיבוש כפר יאסין השפעה גדולה על תחילת הבריחה של ערבי א"י)
5. הכוחות העבריים, היו מאורגנים מעתה בחטיבות וחימושים השתפר מאז החלו להגיע משלוחי נשק שנרכשו בחו"ל (במיוחד בצ'כוסלובקיה).
6. שינוי משמעותי גם בקווי החזית: פרט לירושלים, היה האזור היהודי רצוף כמעט כולו, ופרט ל"מובלעות" ערביות קטנות, היה זה שטח שנכבש במבצעי "תכנית ד". למעשה תכנית ד' הביאה לניצחון היישוב היהודי על ערביי ישראל.

שאלה 8- השלטון הבריטי בארץ ישראל (1945 – 1947)

סעיף א'

שתי הגישות ביישוב היהודי למאבק בבריטים היו "מאבק צמוד" (הצמדות ליעדי התנועה הציונית והגברת ההתיישבות, ההפעלה והמאבק המדיני לעומת מאבק אליס וצבאי שאותו יש להפסיק), ו"מאבק רצוף" (המשך רצוף של פעולות טרור ואלימות נגד הבריטים)

השוואת הגישות:

בדרכי המאבק של הגישות הייתה שונות גדולה –

1. הגדרת האויב - תומכי המאבק הרצוף ביקשו לפגוע באופן אליס ומכוון בבריטים בא"י ואילו תומכי המאבק הצמוד סברו כי הבריטים אינם האויב באופן ישיר.
  2. עיקרי הפעילות - המאבק הצמוד מתרכז בהעפלה, התיישבות ופעולות מדיניות, המאבק הרצוף התמקד בפעולות טרור אלימות.
  3. הקשר למנהיגות היישוב - המאבק הרצוף אינו כפוף להוראות ההנהגה ואילו המאבק הצמוד כפוף להוראות ההנהגה.
  4. מוסריות המאבק - המאבק הרצוף לא ראה עצמו כפוף לעקרונות מוסריים וסבר כי דווקא פגיעה אלימה גם בחפים מפשע יכולה להשיג את המטרה ואילו המאבק הצמוד ראה עצמו כפוף לעקרונות טוהר הנשק והמוסר וסבר כי "דם על הידיים" פוגע במטרות המאבק.
- מטרת המאבק הייתה משותפת – שתי הגישות חתרו לשינוי מדיניות הספר הלבן השלישי, וחתימה לגרוש הבריטים מהארץ והקמת מדינה יהודית עצמאית.

סעיף ב'

השיקולים של בריטניה להעברת שאלת א"י לאו"ם הם:

1. בריטניה קיוותה לקבל מהאו"ם כתב מנדט מחודש על א"י:
יש המאמינים כי בריטניה קיוותה לקבל מהאו"ם כתב מנדט מחודש עם סמכויות רחבות יותר ועזרה תקציבית שיאפשרו לה להמשיך ולשלוט באזור. בריטניה חשבה שתקבל כתב מנדט מחודש מהסיבות הבאות:
א. מתוך אמונה שאין סיכוי שהאו"ם יבטל את המנדט ויחלק את א"י בין מדינה יהודית ומדינה ערבית.

- ב. **הבריטים העריכו, כי ארה"ב אינה מעוניינת לטפל בעצמה בבעיית ארץ ישראל.** הבריטים קיוו כנראה, כי בהעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם יתעורר אצל האמריקאים חשש שבעיית ארץ ישראל תונח לפתחם ותעבור להיות בטיפולם ולכן יתמכו בהישארות הבריטים באזור.
2. **בריטניה מעוניינת לעזוב את ארץ ישראל ואת המנדט שניתן לה על ארץ ישראל:**
- יש המאמינים שבריטניה באמת שקלה לעזוב את א"י ורצתה לסיים את המנדט. מאחר והגיעה למבוי סתום בא"י וחשבה שלא כדאי לה להמשיך להחזיק במנדט מנימוקים הבאים:
- א. **פעילות המחתרות (אצ"ל, לח"י וההגנה) כנגד מדיניות המנדט הבריטי התישו את כוחה -** פעולות ההתיישבות וההעפלה שנגדו את מדיניות הספר הלבן ופעולות הטרור שביצעו כנגד השלטון.
- ב. **הביקורת הציבורית הבריטית ודעת הקהל העולמית השלילית** על עמדתה של בריטניה כלפי המעפילים ופליטי השואה, פגעה קשות בתדמיתה (לדוגמא פרשת אקסודוס).
- ג. **בריטניה נאלצה להשקיע כספים רבים** בכדי להחזיק את הצבא בא"י ולהתמודד עם פעילות המחטרות בה. העלויות הגבוהות הפכו ללא כדאיות לאחר המלחמה, תקופה בה בריטניה ניסתה לשקם את עצמה כלכלית. בנוסף, הצורך להחזיק מספר חיילים גדול בארץ לא היה משתלם וגרם להתנגדות בקרב האזרחים הבריטים.
- ד. **ערכה האסטרטגי של א"י פחת** מבחינת האינטרס הבריטי זאת על רקע העובדה שהודו התקרבה לעצמאות. הודו נשלטה על ידי בריטניה במשך תקופה ארוכה ובריטניה הקימה מערכת כלכלית אדירה בשטחה. שינוע הסחורה מהודו נעשה דרך תעלת סואץ הסמוכה למדינת ישראל. לכן, כל עוד בריטניה שלטה בהודו, היה לה אינטרס כלכלי לשלוט גם על ארץ ישראל. מרגע שבריטניה שחררה את הודו, האינטרס הכלכלי שלה לשלוט בא"י פחת.

שאלה 9- החלטת האו"ם ותוצאותיה

סעיף א'

השיקולים שהביאו את דוד בן גוריון להכריז על הקמת המדינה הן:

1. צורך למלא את החלל שיווצר עם סיום המנדט הבריטי – ברגע שהבריטים יעזבו את ארץ ישראל מישהו ינסה להשתלט על האזור. יכול להיות שיהיו אלה הירדנים או ערביי ישראל. בכל אופן לא יתכן שבעזיבת הבריטים את הארץ יוותר בה וואקום ולכן, זו הזדמנות להקים בארץ ישראל מדינה.
2. החשש שיחל בארץ משטר נאמנות של האו"ם לפרק זמן לא ידוע, כפי שהציעו האמריקאים, ויעבור עוד זמן רב עד ששוב תהיה הזדמנות להכריז על מדינה יהודית- החמצת ההזדמנות.
3. חשש מהסתלקות ברה"מ מתמיכתה בתוכנית החלוקה.
4. היישוב היה מוכן ומאורגן להקמת מדינה עצמאית- "המדינה שבדרך": מוסדות ממשל עצמי, חינוך, בריאות, שפעלו כבר כמה עשורים בתקופת המנדט הבריטי. וכך גם ההכנה הנפשית של העם – אי הכרזה על מדינה תעורר מחלוקת בישוב ותהיה החמצה לדורות.
5. אם יפלו צבאות ערב, הפלישה תהיה למדינה יהודית עצמאית. למדינה עצמאית קל יותר להתנהל במלחמה, כיוון שיש את הזכות ליבוא נשק, פתיחת שערי העלייה, גיוס חובה וגיוס המשק הכלכלי למאבק.

סעיף ב'

החלטת האו"ם על הקמת מדינה ערבית לא מומשה מהסיבות הבאות (על התלמיד להציג שתיים מאלה):

1. הערבים לא קיבלו על עצמם את החלטת האו"ם ולא רצו לממש אותה.
2. לערבים לא היו מוסדות לאומיים שיכלו לקיים מדינה עצמאית, כפי שהיו ליישוב היהודי.
3. כוחות היישוב היהודי ולאחר מכן צה"ל מצליחים לנצח את כוחות ערביי ישראל ולאחר מכן את כוחות מדינות ערב. חלקי המדינה הערבית כפי שנקבעו ע"י האו"ם חולקו בסופה של המלחמה בין ישראל לבין מדינות ערב השכנות.
4. בריחת ערביי ישראל והנהגתם בעקבות קרבות מלחמת העצמאות על כל חלקיה.
5. בהסכמי שביתת הנשק לא דרשה אף אחת ממדינות ערב את מימוש הקמת מדינה ערבית.

פרק רביעי

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 10-12

שאלה 10- מקור – עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20

סעיף א'

גורמים לעלייה מאירופה בשנות החמישים הבאים לידי ביטוי בקטע:

- **המשך תסיסה אנטישמית באירופה:** המשך הפגיעה הפיזית ביהודים שחזרו לבתיהם, הבהירו רבים כי האנטישמיות היא עדין תופעה רווחת ולכן עליהם לבסס את חייהם בארץ ישראל כמקום מקלט (גם אחרי מלחמת העולם השנייה, יהודים רבים נרצחו על רקע אנטישמי, בעיקר בפולין). כפי שבא לידי ביטוי בקטע: "...קללת פרדה לאדמת גרמניה הארורה, היא ובניה המרצחים", "חופשיים מאויבים".
- **התסיסה נגד השלטון הסובייטי במדינות הגוש המזרחי:** עם סיום המלחמה, השליטו הסובייטים משטר קומוניסטי בכל מדינה שאותה "שיחררו" מהכיבוש הנאצי. אזרחי המדינות שנשלטו על ידי בריה"מ, נאבקו וניסו להשיג עצמאות. תסיסה זו, ערערה את ביטחונם האישי של היהודים בארצות אלה כיוון שרבים מהם זוהו כחלק כאוהדים של המשטר הקומוניסטי. בנוסף – החשש מסגירת הגבולות ואיסור הגירה מהמדינות הקומוניסטיות, הוביל רבים לנסות ולברוח מהר ככל האפשר. כפי שבא לידי ביטוי בקטע: "... ושאר מקומות נמלאו נודדים מפולין.. רומניה, הונגריה..."

במשפט מופיעות מדינות מזרח אירופה ולכן ניתן לקשר אותו לגורם זה.

שני גורמים ייחודיים לעלייה מארצות האסלאם בתקופה זו:

1. **הקמת המדינות העצמאיות:** בריטניה וצרפת ששלטו בארצות האסלאם מהמאה ה-19 ובתוקף המנדט לאחר מלחמת העולם הראשונה, החלו בתהליך עזיבה. ארצות האסלאם הפכו למדינות ריבוניות לאחר תקופת השלטון הקולוניאלי (הכוונה לשלטון של בריטניה וצרפת). תהליך יציאתן לעצמאות לווה בחיזוק מגמות ערביות ואסלאמיות. המגמות הערביות הופנו כלפי אויב משותף: נוכחותה של המדינה הציונית במזרח התיכון הערבי. מגמות אלה ערערו את עתידם וביטחונם של היהודים.

2. **התערערות מעמדם של היהודים בשל סיום השלטון הקולוניאלי:** בזמן שלטון של המעצמות הזרות היו היהודים בני המעמד הגבוה, יחסית לסביבה המוסלמית. רבים קישרו בין היהודים לקולוניאליזם המערבי וראו בהם עושי דברו. היהודים שהשתלבו במערכות הממשל התרחקו באורח חייהם מהחברה המוסלמית-ערבית ונחשבו לנטע זר. כשעזב השלטון הקולוניאלי נוצר חלל ריק, שאת מקומו היו עתידים לתפוס גורמים ערביים מקומיים. ליהודים לא היה עוד מקום במערכת השלטונית החדשה, בכך התערער מצבם הכלכלי והביטחוני.

סעיף ב'

הקשיים של העולים בשנות החמישים והשישים בתחום הכלכלה והחברה ודרכי ההתמודדות עימם הם (על התלמיד להציג התמודדות עם אחד מהקשיים האלה):

1. **המחסור במזון** – מחסור זה נבע מן הקושי לייצר כמויות גדולות של מזון או לקנותו, בשל העדר תקציבים. **בישראל הוחלט על מדיניות צנע.** משטר הצנע אפיין את שנותיה הראשונות של המדינה והתבסס על שיטה כלכלית שהנהיגה קיצוב לשורת מוצרים חיוניים בנקודות שחולקו בכמות שווה ע"י הממשלה לתושבים. הנחת הבסיס הייתה כי המדינה הצעירה מצויה בתקופת חירום המחייבת ריכוז של כל המקורות הכלכליים בידה. במהלך 1949 ועד אמצע 1950 נדמה היה כי המדיניות מצליחה למלא את יעדיה והציבור ברובו מקבל אותה. מאמצע שנות ה-50 הלכו והתרבו הפרצות שאיימו על המשך משטר הצנע. השוק השחור החל לפרוח ולא ניתן היה לפיקוח, ובהדרגה צומצם הצנע ובוטל סופית ב-1959. תקופה זו תרמה לצמצום המצוקה החומרית של השכבות החלשות, במיוחד בקרב אוכלוסיית העולים החדשים מארצות האסלאם. למרות הנסיבות והקשיים שעמדו בפני המדינה החדשה לא נמצא אדם שרעב ללחם.
  2. **בעיות בתחום הדיור:** בעיית הדיור הייתה חמורה במיוחד – לא היה היכן לשכן את אלפי העולים. בשלב ראשון נקלטו העולים במחנות מעבר. חלקם נשלח לגור בשכונות ערביות שננטשו במהלך מלחמת העצמאות. כשגדל מספר העולים והצפיפות במחנות הייתה בלתי נסבלת, הוחלט להקים מעברות.
- המעברות** היו שיכונים זמניים בהם התגוררו העולים באוהלים, פחונים או צריפים, תוך קבלת סיוע מהמדינה, עד אשר יגיעו לשיכון קבע. כשני שלישים מתושבי המעברות היו יוצאי מדינות האסלאם. בשנים הראשונות לא חוברו מבני המגורים במעברות לרשתות המים והחשמל. המים למעברה סופקו בכמה ברזים מרכזיים כך שבממוצע הייתה מקלחת אחת לכל 16 בני אדם.
- בנוסף**, לא הוקמו מספיק בתי ספר בשל מחסור במבנים נאותים וציוד נדרש. היו חסרים מורים מוסמכים שיתמודדו עם הקושי בהוראת העולים וקשיי השפה. כך נוצר פער בין האוכלוסייה במעברות לבין זו שהתגוררה במסגרות התיישבות אחרות.
- בשנות ה-50 החל פירוק הדרגתי של המעברות, ומעבר לקליטת עולים בעיירות פיתוח ברחבי הארץ: **עיירות הפיתוח** היו ניסיון לפתור את מצוקת הדיור ולחזק את מעגל ההתיישבות בארץ. המטרות הלאומיות לשמן הוקמו עיירות אלו: פיתוח התיישבות באזורים שוממים בארץ ובגבולותיה, פתרון לבעיות הדיור, פיתוח תעשייה וכלכלה בארץ לצמצום התלות בגורמי חוץ.
- עיירות הפיתוח נועדו להיות בעלות אופי תעשייתי – כלומר המפעלים סיפקו את מקור הפרנסה העיקרי של התושבים (כמו מפעלי ים המלח ליד דימונה). בין 1948 – 1963 הוקמו ברחבי הארץ כ-30

עיירות פיתוח בנגב ובמרכז. ברוב הערים לא מנתה האוכלוסייה יותר מ-20,000 נפש. התיישבות זו שינתה את פניה של המפה העירונית בישראל.

קליטת העולים בעיירות הפיתוח לקתה בחסר – הן מבחינה חברתית והן מבחינה מקצועית. העולים הושארו כקבוצה נבדלת, שזכתה ליחס מזלזל מצד ותיקי הישוב. כמו כן, העולים עברו הסללה מקצועית לפי צרכי המדינה ולא לפי כישוריהם או רצונותיהם. מדיניות זו היא ניצניה הראשונים של הפער העדתי שאותותיו ניכרים עד היום.

3. **בעיות בתחום התעסוקה:** רוב העולים הגיעו ללא הון ורכוש ולכן פרנסתם הייתה תלויה במוסדות המדינה (משרד העבודה לדוגמה). המדינה היא זאת שהפנתה את העולים לעבודות בהן יש צורך. בארצות מוצאם, עסקו העולים בעיקר במסחר, מלאכה, תעשייה ופקידות, ורק מיעוט עסק בחקלאות או במקצועות חופשיים. מקצועות אלה לא תאמו את צרכיו של המשק הישראלי (ואת אפשרויות התעסוקה שלו) וכך נוצר מצב שהעולים נקלטו לרוב בעבודות בהן לא בחרו ושהתמורה להן נמוכה. **דרך ההתמודדות של המדינה עם קשיי הדיור והתעסוקה של העולים, פתרה זמנית את מצוקת העולים אך יצרה לטווח רחוק פערים כלכליים בין העולים לבין הוותיקים בתחומים אלה:**

- **בתחום הדיור:** הוותיקים גרו בעיקר בערים ובקיבוצים, בעוד העולים החדשים יושבו ביישובים נידחים כמו עיירות הפיתוח שהוקמו בפריפריה.

- **בתחום התעסוקה:** משרות חשובות ניתנו לוותיקים (משרות פוליטיות, ציבוריות ותפקידים ממשלתיים) ואילו רוב העולים נאלצו למצוא פרנסה בעבודות פשוטות ששכרן נמוך והיו ללא יוקרה חברתית.

סטריאוטיפים שליליים על יהודי ארצות האסלאם: חלק מהציבור בישראל, ההנהגה והעוסקים בתהליך הקליטה טענו בהכללה כי מדובר בעלייה פרימיטיבית וחסרת השכלה, שעלולה חלילה לשנות את פני החברה הישראלית ואופייה החילוני, המודרני והסוציאליסטי. דעות אלה פגעו ביהודים יוצאי ארצות האסלאם, והגבירו אצלם את תחושת הזעם והתסכול. העולים זכו לזלזול וליחס מחפיר מצד האליטה האשכנזית השלטת, שלא ידעה כיצד להתמודד עם הקהילה המזרחית.

שאלה 11- מלחמת יום הכיפורים

סעיף א'

גורמים ונסיבות שהובילו להתקפה של צבאות סוריה ומצרים על ישראל (על התלמיד להציג לפחות שלוש מאלה):

1. **רצון של מצרים וסוריה לשקם את כבודן שנפגע קשות במלחמת ששת הימים:** מצרים וסוריה הרגישו שישראל מזלזלת ביכולתן הצבאיות, בעיקר בעקבות הניצחון במלחמת ששת הימים. הן שאפו להוכיח את עוצמתן ולנצל את תחושת הביטחון המופרז של קברניטי המדינה.

2. **אמצעי לפתיחת תהליך מדיני שיחזיר את השטחים שכבשה ישראל ממצרים וסוריה במלחמות:** כיוון שלא הושגה התקדמות מדינית בהחזרת השטחים, ביקש סאדאת (נשיא מצרים) לשבור את הקיבעון המדיני ע"י מלחמה. סאדאת ראה בפתיחת המלחמה מהלך שיגרום לפתיחתו של משא ומתן מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני.

3. **"הקונספציה" -** משמעות המילה קונספציה היא תפיסה – כלומר דרך להבין את המציאות. מאז מלחמת ששת הימים, החזיק אגף המודיעין בצה"ל (אמ"ן) קונספציה שדגלה בשתי הנחות:

- מצרים לא תצא למלחמה נגד ישראל עד שלא יהיו ברשותה מטוסים המסוגלים לתקוף מטרות בעומק מדינת ישראל.
- סוריה לא תצא למלחמה לבד בלי מצרים.
- הכוונות של סאדאת (נשיא מצרים) בהנעת תהליך מדיני, אינן רציניות.

מסקנות אלו, הובילו את המודיעין הישראלי להעריך כי לא צפויה מלחמה לפני שנת 1975. הנחות אלה הובילו לשאננות שבגללה צה"ל לא הוכן כראוי למלחמה ולא התאים את תורת הלחימה היבשתית, לא הכין את מחסני החירום. המודיעין הישראלי פירש באופן שגוי את כל הסימנים המקדימים בעקבות אותה תפיסה (קונספציה) של המפקדים הבכירים. ראשי המודיעין דבקו בעמדתם כי "הסבירות למלחמה נמוכה ביותר", למרות שלל הידיעות שקיבלו. הקיבעון המחשבתי של חיל המודיעין גרם לכך שכוחות המילואים לא גויסו בזמן על אף שכל הסימנים הראו שעומדת לפרוץ מלחמה. פרשת כישלון המודיעין ואי מוכנותו של צה"ל לפתיחת המלחמה כונו בציבור לאחר המלחמה בשם "המחדל".

4. **זלזול בצבאות ערב ותחושת עליונות צבאית:** הניצחון המוחץ בששת הימים הביא לתחושת שאננות של ישראל. ישראל חשה בעליונות צבאית ברורה מול מדינות ערב. לתחושה זו התלוותה הרגשת זלזול ביכולת הצבאית של צבאות ערב והערכה כי לא יוכלו לשקם את כוחם הצבאי במשך זמן רב. את תחושת העליונות הצבאית ניתן להסביר על ידי מספר סיבות:

- **ביטחון ביכולת ההתרעה:** ישראל מערך מודיעין משוכלל שהיה אמור לאפשר התרעה מספקת למטרת גיוס מילואים. הסתבר כי מערך המודיעין אומנם היה משוכלל והזרים ידיעות על הכנות מצרים וסוריה למלחמה, אך הידיעות לא תורגמו כראוי להתרעה על פרוץ מלחמה. המודיעין נכשל בכך שלא סיפק בזמן התרעה על המלחמה המתקרבת.
- **ביטחון ביכולת חיל האוויר להכריע:** לאור הצלחתו המרשימה של חיל האוויר במלחמת ששת הימים, המשיכה ישראל לבנות חיל אוויר חזק, והאמינה כי עליונותה האווירית תכריע את המלחמה הבאה. ההנהגה הביטחונית הניחה שחיל האוויר יוכל לבלום התקפות על ישראל במידה ויקרו, ולכן אין צורך לגייס מילואים מראש (אלא רק במידת הצורך).
- **ביטחון בקו בר-לב:** לאורך תעלת סואץ הוקם קו ביצורים חזק. ההנחה הרווחת הייתה כי קו ביצורים זה יעמוד בהתקפה מצרית. הנחה זו התבררה כלא נכונה, כיוון שמיד עם תחילת המלחמה נפרץ קו בר-לב, ותוך מספר ימים הוא נכבש ע"י המצרים (למעט מוצב אחד). הנסיבות שהובילו לפרוץ המלחמה (כולל אירועי סוף השבוע האחרון):
- ראש הממשלה גולדה מאיר נפגשה עם חוסיין מלך ירדן, שהזהיר אותה כי עומדת לפרוץ מלחמה. גולדה הציגה את המידע בפני ראש אמ"ן ושר הביטחון שעדיין היו סבורים שמדובר באיום בלבד.
- בתחילת אוקטובר, היה ידוע למודיעין הישראלי על תרגיל גדול בצבא מצרים. לכן, כאשר החלו כוחות מצרים להתרכז בקו התעלה, ההערכה הייתה כי מדובר בהכנה לתרגיל, וכי הסבירות שתפרוץ מלחמה נמוכה.
- מקורות במצרים החלו לדווח כי משפחות היועצים הסובייטים יצאו באופן חפוז מהמדינה. רק חלק מאנשי המודיעין הישראלי קישרו את המהלך לפתיחה אפשרית בלחימה.
- ביום כיפור עצמו, בשעה 04:00 לפנות בוקר, התקבלה הודעה ממרגל ישראלי אמין שפעל במצרים, שבשעה שש בערב של אותו יום, תיפתח מלחמה בשתי החזיתות.

סעיף ב'**תוצאות מלחמת יום הכיפורים:**

- מלחמת יום הכיפורים אמנם הסתיימה בניצחון של מדינת ישראל, אבל לכולם היה ברור שעצם העובדה שישראל הופתעה מהמלחמה, מהווה כישלון ומחדל.
- המלחמה נפתחה ביתרון ברור לצבאות ערב, ויצרה אווירה של חרדה גדולה בחברה הישראלית – תחושה של חורבן בית שלישי, ממנה התקשה הציבור להשתחרר גם עם סיום המלחמה.
- גיוס המילואים התבצע מאוחר מדי מה שהוביל לפגיעה קשה בכוחות הצבא הסדירים ולכן גם לכמות הרוגים גדולה. במהלך המלחמה אזל מלאי הנשק וציוד הצבאי הישראלי וצה"ל נדרש לתגבור ע"י האמריקאים.
- בסופו של דבר, הובילה תחושת המחדל מהמלחמה להקמת חקירה ממלכתית - ועדת אגרנט.

השפעות תוצאות המלחמה על מדינת ישראל מבחינה חברתית:

- **הופעת תנועות מחאה:** תנועות מחאה שאנשיהן היו קצינים וחיילים שחזרו מן המלחמה החלו להופיע. תנועות המחאה קיימו הפגנות וקראו להתפטרות הממשלה ואנשי מפתח בה. תנועות המחאה ביטאו את השבר שחל באמון שנתנו האזרחים בהנהגה המדינית והצבאית.
- **נפגעה תחושת האמון בהנהגה ובמערכת הביטחון:** עד למלחמת יום הכיפורים, הגאווה הצבאית בחברה הישראלית הייתה בשמים. מפקדי הצבא היו נערצים, וצה"ל נתפס כארגון כל יכול. עתה כל אלו התערערו: האמון בצה"ל ובדרג הפוליטי נפגע ומעתה שניהם הפכו חשופים בצורה מתמדת לביקורת ציבורית.
- **התמודדות חברתית עם שכול ובעיית שבויים ונעדרים:** נושאים כאובים אלו הפכו למרכזיים בציבור הישראלי. הוקם מרכז מיוחד לאיתור שבויים ונעדרים. מקומו של השכול בחברה החל להשתנות: החל שיח שבמרכזו השאלה האם כל מלחמה היא מוצדקת, והאם לא הגיעה העת למצוא דרך אחרת להתמודד עם שכנינו.

השפעות על המעמד הבין לאומי של מדינת ישראל:

- בעקבות המשבר הכלכלי, גברה התלות של ישראל בסיוע צבאי וכלכלי מצד ארה"ב.
- מצרים - המלחמה סללה את הדרך להסכם השלום. תוצאות המלחמה הכשירו את דעת הקהל המצרית לפתיחת שיחות שלום עם ישראל.

שאלה 12 - תפיסות בעיצוב החברה בישראל**סעיף א'****תפיסת "כור ההיתוך":**

"כור ההיתוך" הינו שם הניתן לתפיסה שהנהיגו מנהיגי המדינה בנוגע לקליטת העולים בשנים אלו. בבסיס התפיסה עמדה המטרה לשלב באופן מוחלט את המהגרים החדשים בחברה הישראלית, גם במחיר מחיקת זהותם התרבותית הקודמת. על פי תפיסת כוך ההיתוך, יש לבנות בארץ תרבות ישראלית חדשה ולכן על העולים לוותר על תרבותם ואורח חייהם הקודמים. בן גוריון שאף שהעולים לא יאופיינו כ"עיראקים", "פולנים" וכו', אלא כ"ישראלים". בן-גוריון חשש כי חברה שתיבנה מקבוצות מרובות ומגוונות כל-כך, לא תצליח להישאר מאוחדת.

הגורמים שהביאו לאימוץ תפיסה זו במדינת ישראל:

- נוצר צורך ליצור זהות חדשה למדינה חדשה. חלק מבניית זהות חדשה הוא שלילת הזהות הקודמת של תושבי המדינה החדשים.
- לאחר הקמת המדינה נקלט מספר גדול של עולים ממספר גדול של מדינות ותרבויות. נוצר חשש שלא ניתן יהיה להתמודד עם אתגרי המדינה ללא אחידות בין אזרחיה.
- הזהויות השונות נתפסו כאיום על האחדות בקרב אזרחי המדינה ועל נאמנותם ללאום.

סעיף ב'

תפיסת "הרב תרבותיות":

על פי תפיסה זו, על הקבוצות השונות בחברה לשמור על זהותן: המנהגים, האמונות והשפה, במקביל לנאמנות שלהן לאומה עצמה.

תפיסת הרב תרבותיות נשענת על מספר הנחות יסוד:

- הכרה בצורך בחברה מגוונת ופלורליסטית (בעלת מגוון דעות), שבה כל תרבות תורמת את חלקה לחברה.
- כל התרבויות שוות בערכן, ואין תרבות מועדפת או "נכונה" יותר.
- סובלנות וכבוד הדדיים בין התרבויות השונות הינם ערכים עליונים שיש לשמור עליהם.

הגורמים שהביאו לאימוץ תפיסה זו במדינת ישראל (על התלמיד להסביר לפחות שלוש מאלה)

1. **גישת הפוסט מודרניזם:** לאחר מלחמת העולם השנייה, החלה לצמוח פילוסופיה חדשה ומהפכנית שנקראת פוסט-מודרניזם. פילוסופיה זו, שוללת את האמונה באמת אחת, ולפיה הכל יחסי: אין תרבות גבוהה ונמוכה והמציאות היא תמיד בעיני המתבונן. מכאן שלא ניתן לכפות תרבות אחת על תרבות אחרת. גישת הפוסט-מודרניזם שהחלה באירופה וארה"ב, הגיעו בסופו של דבר גם למדינת ישראל והשפיעה על אימוץ תפיסת הרב-תרבותיות.
  2. **העמדת היחיד וצרכיו במרכז:** השאיפה לחיים "טובים ונוחים" החליפה את תחושת החברה המגויסת שנלחמת על עצם קיומה. האינדיבידואליזם החליף את הקולקטיביזם (נוצרה לגיטימציה להתעסק בצרכים האישיים על חשבון צרכי הכלל).
  3. **השפעת המשבר של מלחמת יום כיפור:** נשבר האמון בכל מה שזוהה עם השלטון, ותפיסת 'כור ההיתוך' הייתה אחת מהשיטות המזוהות ביותר עם הממסד.
  4. **מחאת 'הפנתרים השחורים'** העלתה למודעות הציבורית את תרבותם של יוצאי ארצות האסלאם והציפה את תחושת הקיפוח שלהם. אירועים אלו חיזקו את ביקורת על תפיסת "כור ההיתוך", שגרמה עוול לקהילות שלמות במדינה שתרבותן נמחקה.
  5. **המהפך הפוליטי של 1977 -** עליית הליכוד ומנחם בגין לשלטון. בפעם הראשונה מקום המדינה, נבחר ראש ממשלה ימני בעל תפיסות שונות מהדעה שהייתה רווחת עד אז בקרב השלטון. שלטון שדוגל בתפיסות ואמונות שונות, פתח שיח לדעות ורעיונות שלא היה להם מקום קודם לכן.
- גורמים נוספים שניתן להתייחס אליהם:** עלייה במגוון אמצעי התקשורת, התרחבות הפערים הכלכליים, וכן ההבנה שתוך 2-3 דורות הצעירים משתלבים ורואים עצמם חלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית.